

PROF. DR. COŞKUN CAN AKTAN'IN *TOPLUM VE DEVLET ARAYIŞI*

Araştırmanın bu bölümü Coşkun C. Aktan'ın *toplum ve devlete* ilişkin görüşlerine bir açıklık getirmeyi amaçlar.

Bu kavramların farklı zamanlarda farklı şekilde nasıl anlaşıldıkları ve bu kavramların birbirleriyle nasıl bir ilişki içinde olduklarını, insanlar arasında nasıl algılandıklarını kendi değerlendirmelerimi de ekleyerek eleştirel bir şekilde açıklamaya çalışacağım.

Toplum Anlayışı

Toplumun mu bireyin mi önce geldiği sorusu eskidir. Gerçekte toplum ve birey birbirinden ayrılmaz; karşıt değil birbirlerine gerekli ve tamamlayıcıdır. Donne'nın ünlü sözleriyle “Hiç kimse kendi içinde büyük bir ada değildir; herkes kıtanın bir parçası; karanın bir kısmıdır” (Carr 1980, 39). Bu, gerçeğin bir görünümüdür. Her insan tarihin ya da yazılı tarih öncesinin her döneminde bir toplumda doğmuş ve daha ilk yıllardan başlayarak bu toplumca kalıplanmıştır. Toplumun ve bireyin gelişimi el ele gider ve birbirini koşullar. Yani; toplum ile birey birbirlerini dışlayan unsurlar değil, tam tersine birbirlerinin tamamlayıcıları olan unsurlardır.

Günümüzde temel araştırma nesnesi olan toplumu, tek bir bütün olarak ele almayı sağlayacak kesinlikler ortadan kalkmıştır. Artık günümüz toplumu homojen, tek bir karar vericisi olan, istikrarlı, önceden tahmin edilebilir ve önceden tanımlanabilir davranış kalıpları olan monolitik bir bütün değil, tam tersine birbirleriyle uzlaşması olanaklı olmayan kimliklerin bir arada, yan yana bulunduğu heterojen bir toplumdur. Bu günün toplumunda, toplumun tüm birey veya gruplarını bir araya getiren ortak bir payda yoktur.

Toplum; bir anlamda herkesi istihdam eden, bilinçli olarak kurulmuş bir örgütlenme anlayışıdır. Toplum, farklı bireylerin bir araya gelmesiyle oluşmuş ve bu farklı bireylerin hak ve özgürlüklerinin, korunduğu sosyal bir örgütlenmedir.

“Toplum” diye bir varlık olmadığından, toplum yalnızca bir grup bireysel insanı temsil ettiğinden, toplum ahlak kuralları dışında tutulamaz. Tarihte toplumun yöneticilerinin ahlak kurallarından muaf tutulması ve yöneticilerin bütün gücü ellerinde tutması, yöneticinin iradesi toplumsal iyinin sesine dönüştü (Aktan 2000, 808). Günümüz toplum anlayışlarına baktığımızda dünya giderek globalleşmeye doğru gitmektedir. Bu globalleşme sürecine bağlı olarak toplum kavrayışları da değişmektedir. Dünyadaki değişimin hedefi liberal ekonomik düzene dayalı demokratik bir toplum oluşturma yönündedir (Aktan 1999, 75 a). Demokrasi ve liberalizm birbirlerinin ayrılmaz parçaları görünümündedir. Demokrasi siyasal yönetim şeklidir. Liberalizm ise bir ekonomik düzen modelidir. İyi bir toplumsal düzen için liberal piyasa ekonomisine dayalı demokratik bir yönetim gereklidir. Özetlemek gerekirse toplum kavrayışı dünyada meydana gelen değişmelere bağlı olarak farklılık göstermektedir. Toplum farklı bireylerin bir araya gelmesiyle oluşmuş devletle iç içe olan bir kavramdır. Toplum ve devlet birbirlerinin tamamlayıcısı ve birbirlerini yönlendiren kavramlardır. Demokratik ve liberal bir toplum ancak liberal demokrasi ve anayasal demokrasi ile gerçekleştirilebilir. Liberal sosyal düzenleme, ilkeleri üzerinde toplumda uzlaşmanın sağlandığı ve siyasal iktidarların anayasanın sınırları içinde güç ve yetkilerini kullandığı bir yönetim şeklini yani liberal demokrasiyi gösterir.

Temiz Topluma İlişkin Görüşleri

Temiz Toplum, genel anlamda toplumsal ve siyasal etik açısından kabul edilemez olan ilişkilerin olmadığı ya da en aza indirildiği toplumdur. Temiz bir toplum yaratmanın yolu temiz siyasetten geçer. Temiz siyaset ise kuralları önceden belirlenmiş; *ilkeli* ve *siyasi* ahlaki kurallara göre işleyen bir sistem üzerinde yükselebilir. Bu iki kavramın yakın ilişkisi var. Biri olmaksızın diğeri düşünülemez. Başka bir deyişle siyaset kirlenmişse bunun toplumsal yansımaları olacaktır. Aynı şekilde toplumsal yapıdaki kirlilik ve yozlaşmanın da şu ya da bu şekilde siyasette yansması kaçınılmazdır. Çünkü siyaset, toplumun aynasıdır. Siyasi kirlilik o denli ileri boyutlara varmış ki sadece siyaseti değil, toplumu da çok derinden etkilemektedir. (Özer 2000, 145-147)

Temiz toplum ile daha ziyade temiz siyaset ifade edilmek istenmektedir. Ancak Aktan'a göre “Temiz Toplum” için “Temiz siyasetin yeterli olmayacağını, toplumda mevcut kirlilik ve yozlaşmaların ortadan kaldırılmasında toplumsal düzenin tüm kurumlarında *topyekün temizlemeye* ihtiyaç olduğuna işaret eder (Aktan 1999, 5 b). Aktan'a göre isabetli olan slogan “*Temiz Toplum için Toplam Ahilik*”dir

Temiz bir toplum istiyorsak demokrasi için daha fazla mücadele etmek şart. Çünkü demokrasi siyasal özgürlüklerin mevcut olduğu bir siyasal yönetim şeklidir. Dünyada temel insan hak ve özgürlüklerinin güvence altına alındığı ülkelerde yolsuzlukların göreceli olarak daha az boyutlarda olduğunu görüyoruz. Bunun nedeni en başta demokrasinin “Açık toplum” olmasından kaynaklanmaktadır (Aktan 1999, 69 c). Demokraside *gizlilik* ve *örtbas* değil, *açıklık*, *şeffaflık* geçerlidir. Demokraside *keyfiyet* değil, hukukun üstünlüğü Demokraside; siyasal iktidarın karar ve uygulamaları kontrolsüz değil, bağımsız yargı organlarının etkin denetimine tabidir. Tüm bu nedenler, demokrasilerde yolsuzlukların yaygınlaşmasını engellemektedir.

Demokratik ülkelerde yolsuzlukların ve siyasi kirliliklerin daha az olması bir tesadüf değildir. Daha az yolsuzluk için demokratikleşme tek değil, fakat en etkili ilaçlardan biridir.

Temiz bir toplum; gizlilik, örtbas ve yolsuzlukların bulunduğu bir toplum değil, tam tersine açıklık/şeffaflık ve herkesin sahip olduğu sorumluluklarının bilincinde olan bir toplum modelidir. Temiz toplum; bireylerin ahlakî değerlere bağlı olarak görev ve yükümlüklerini yerine getirmeye çalıştığı bir toplumsal düzendir.

Temiz toplum; yolsuzluk ve rüşvetin bulunmadığı, bireylerin kendi çıkarlarından çok, toplumdaki bireylere açık ve şeffaf yönetim şekli olup bireylerin kendi hak ve özgürlüklerini kullandığı, eğitilmiş ve ahlaki değerler çerçevesinde rol aldıkları bir toplumsal düzendir. İyi bir sosyal düzende, oyuncuların eğitilmiş ve ahlaklı olması kadar, oyunun kuralları da önemlidir. *Oyunun kuralları* (sistem kalitesi) ve *oyuncuların kalitesi* (insan kalitesi) iyi bir oyun için gereklidir. Biri olmadan diğeri olmaz. Dolayısıyla daha temiz bir toplum istiyorsak, sistem ve insan kalitesini artırmalıyız. Ünlü sosyolog Emile Durkheim'in kurnalsızlık/normsuzluk olarak adlandırdığı “*anomie*”, toplumsal hastalıkların ve kirliliklerin temel kaynağıdır. Kurallar insanların davranışlarını sınırlandırır.

“Balık baştan kokar” sözü son derece doğru ve anlamlıdır. Dolayısıyla dürüst lider ve yöneticiler temiz bir toplum için son derece önemlidir. Lider ve üst yönetim kötüyse organizasyon da kötü işler. Bu nedenle görevimizin bilincinde olmalıyız. *Rüşvet*, *yolsuzluk* ve *siyasal yozlaşmalar* bir alın yazısı değildir. Bunları yapan yaygınlaşmasını sağlayan biz

insanlarız. Bunu düzeltecek olan da yine bizleriz. Ciddi, samimi, dürüst ve kararlı olduktan sonra gerekli önlemleri almamız pekala mümkündür. Biz bireyler olarak üzerimize düşen görevleri ahlaki değerler çerçevesinde yerine getirirsek *temiz toplum modeli* kaçılmazdır.

Yukarıda değindiğimiz gibi temiz toplumun temiz siyasetten geçtiğini; bu nedenle temiz toplumun ancak siyasi yozlaşmalardan arındırılmış bir siyasal toplumda yaşanabileceği ve siyasal iktidarların ve onların mensuplarının kendi özel çıkarlarının yerine toplum menfaatleri, kamu yararı gibi kavramları göz önüne alarak hareket ettiğinde, ancak temiz bir toplumsal düzenden bahsedilebilir.

Temiz toplum ve temiz siyaset arayışı felsefi açıdan her şeyden önce bir *Kant Ahlakı'nı* gerekli kılar. Kant'ın Ödev Ahlakı anlayışında büyük bir öneme sahip olan *Kategorik imperatif* ilkesini benimsememiz ve bu çerçevede *ortak değerlerimizi* belirlememiz gerekir. Bunun anlamı şudur; öncelikle toplumda yaşayan bir birey olarak *ahlakî görev ve sorumluluklarımız olduğunun bilincine* varmamız gerekiyor. “Gölge etme başka ihsan istemem” ya da “Bana dokunmayan yılan bin yıl yaşasın” ve benzeri kinik ahlak anlayışlarından arınmamız gerekir. *Birey* olarak toplumsal yaşama mutlaka katkılarımızın olması gerektiğine inanmalıyız. (Aktan 1999, 207 b)

Ödev ahlakı bilinci ve şuuru edinen bir toplumda ortak ahlakî değerlerin mutlaka toplumsal uzlaşma ile belirlenmesi gerekir. Ancak bu uzlaşmış değer yargılarının, toplumsal düzenin sağlanması için hukuk kuralı haline dönüştürülmesi gerekir. Bunu yaratacak olanlar şüphesiz sadece siyasetçiler değildir. Onlarla birlikte hepimizin vazifesidir. Özet olarak, ortak ahlakî değerlerin toplumsal uzlaşma ile belirlenmesi ve toplumsal sözleşme haline getirilmesi gerekir. Aksi halde toplumsal ahlak kuralları bazı bireylerce ihlal edilebilir ve toplumsal düzen yerini tutmaya çalışır.

Devlet Anlayışı

İnsan doğası gereği, sürekli birbirlerine ihtiyaç duyar ve bu ihtiyaçtan işbirliği çerçevesinde toplumsal bir düzen gerektirir. Bu toplumsal düzende bireylerin hak ve özgürlüklerini korumak ve denetlemek için bir üst kuruma yani *devlete* ihtiyaç duyulur.

Tarihsel sürece baktığımızda ilk çağdan günümüze kadar farklı toplumlarda gerek filozoflar gerekse toplumbilimciler devleti farklı şekillerde tanımlamaya çalışmıştır. Yani devlet için genel bir tanım yapmak oldukça güçtür.

Devlet diğer bir ifadeyle birçok ailenin ve onların mallarının egemen güç tarafından hukuka uygun olarak yönetimidir. Aktan devleti aşağıdaki özelliklere sahip bir kurum olarak görür. Devlet, gelirini “vergileme” olarak adlandırılan fiziksel zorlamaya dayalı olarak elde eder. Devlet belli bir sınıf içerisinde, savunma hizmetlerinin arz edilmesi için zorlayıcı bir tekele sahiptir. Buna göre yukarıdaki özelliklere sahip olmayan bir kurum devlet olamaz. (Aktan 1999, 160 a)

Devlet; insanların bir araya gelerek kendi amaçlarını gerçekleştirmek ve güvenliklerini korumak için teşkil ettikleri siyasal bir kurumdur. Devletin ortaya çıkması; çok sayıda insanların bir arada bulunması, ortak yasaların kabullenmesi ve ortak yararlanmalara bağlıdır. Toplumun gelişmesiyle birlikte düzenin sağlanması için devlet adı verilen bir güce ihtiyaç duyulur.

“Devlet bugünkü anlamıyla ancak XV. ve XVI. yüz yıllarda ortaya çıkmıştır. Günümüzde devlet deyince bundan belli sınırlar içinde yerleşmiş insan topluluğu,

kurumsallaşmış siyasi otorite ve zorlama gücüne sahip bir kurum olarak anlaşılmaktadır. Bu tanım çerçevesinde günümüzde devletin unsurlarını ve niteliklerini şu şekilde sıralayabiliriz:

- Devletin varlığı için bir ülke yani devlet yetkilerinin kullandığı ve sınırları belirli bir toprak gereklidir.
- Devletin varlığı için ülke içerisinde yerleşmiş insan topluluğu gereklidir.
- Devletin varlığı için siyasi otoriteyi ve zorlama gücünü elinde bulunduran bir siyasi ve hukuki teşkilatlanma gereklidir. Bu kısacası devletin siyasi ve idari yapısıdır. (Aktan 1999, 22 a)

Devletin varlık sebebi; yani “hikmet-i vücudu” bireylerin yaşam hakkının korunması, mülkiyetin güvence altına alınması ve diğer temel özgürlüklerin korunmasıdır. Devlet, esasen bireylerin kendi aralarında anlaşarak oluşturdukları bir kurumdur. Devlet, toplumu oluşturan bireylerin imzaladıkları bir “sözleşme”yle ortaya çıkmıştır. Karşılıklı çıkara dayalı bir sözleşme çerçevesinde devlet; bireylerin hak ve özgürlüklerini koruyacak, buna karşın bireyler de devlete yaptıkları hizmetin bedelini “vergi” adı altında ödeyeceklerdir. (Aktan 1999, 66 a)

Devletin gücünün kaynağı halktır, yani *sivil toplumdur*. Sivil toplum olmadan, devlet olamaz... Devlet, güç ve yetkilerini halktan “ödünç” almıştır. Halktan ödünç alınan güç ve yetkilerin yine “halk yararına” kullanılması gerekir.

Özetle devlet bir toplumun varlık şartıdır. Bir başka ifadeyle *milli vicdanın teşkilatlanmasıdır*. İşte bu yüzden devletin yönünü toplumun bağlanmış olduğu değerler sistemi belirler. Toplum devleti yönlendirir, devlet de topluma bu yönlendirme eyleminde katkıda bulunur. Sağlıklı toplumlarda, toplumla devlet bütünleşmiştir. Aynı ilkelere bağlanmaktan doğan bir *kaynaşma ve özdeşleşme* söz konusudur. Böyle toplumlarda devlet bir başka ve zulüm aracı değil, tersine haksızlıkları ve adaletsizlikleri ortadan kaldıran hukuka uygun kuralları toplumsal düzende işlenmesini sağlayan ve yolsuzlukların ortadan kaldırılmasını sağlayan siyasal bir güçtür.

Refah ve Şeffaf Devlete İlişkin Görüşleri

Araştırmamın bu kısmında Aktan’ın görüşlerini refah devlet anlayışı ve şeffaf devlet anlayışı olarak ikiye ayırarak sunmanın konumuzun anlaşılmasını kolaylaştıracığı kanaatindeyim.

1- Refah Devlete İlişkin Görüşler;

Refah devleti (Welfare State), (Aktan 1999, 43-48 a) sosyal refahın optimizasyonu amacıyla devletin ekonomiye aktif ve kapsamlı müdahalelerde bulunmasını öngören bir devlet anlayışıdır. Refah devletin temel amacı, en geniş anlamda piyasa ekonomisinin başarısızlıklarını ve yetersizliklerini ortadan kaldırmaktır. Refah devletinin temel özelliklerini birkaç ana başlık altında özetlemek mümkündür:

- Refah devleti, müdahaleci (interventionist) bir devlet anlayışıdır. Piyasa başarısızlıkları (market failure) ortaya çıktığında bunların düzeltilmesi için kapsamlı devlet müdahalesi gereklidir. Örneğin, ekonomik istikrarın bozulması durumunda bunun dengeye kavuşturulması için devletin iktisat politikaları ile ekonomiye müdahalesi gerekmektedir.
- Refah devleti düzenleyici (regülätör) bir devlet anlayışıdır. Piyasa ekonomisinde

ortaya çıkan sorunların telafisi için devletin düzenleyici bir takım kararlar alması gereklidir. Örneğin, emek piyasasında düşük ücretle işgücünün sömürülmesini önlemek için asgari ücret uygulaması, sosyal risklere karşı devletin sosyal güvenlik ile sosyal yardım ve hizmetleri üstlenmesi bu konuda örnek olarak verebilir. Sosyal güvenlik kişilerin belirli sosyal risklere karşı korunmasını amaçlar. Refah sosyal risklere karşı devlet sosyal güvenlik politikasını kullanır. Bu sosyal riskler mesleki, fizyolojik ve sosyal ekonomik riskler olabilir.

Devlet belirli kesimlere sosyal yardımda bulunarak ve çeşitli sosyal hizmetleri karşılıksız veya düşük bedelle sunar. Sosyal yardım da bulunan refah devleti aynı zamanda “sosyal devlet” ya da “sosyal yardım devleti” olarak da adlandırılır. Sosyal yardım devleti aynı zamanda vatandaşlarına sosyal hizmetler sunan bir devlettir.

- Refah devleti diğer bir özelliği şudur: Refah devleti yeniden dağıtıcı bir devlet anlayışıdır. Piyasada gelir ve servet dağılımında adaletsizlik sorunu devletin bazı mali araçlardan yararlanması suretiyle ortadan kaldırılmalıdır.

- Refah devleti, girişimci bir devlet anlayışıdır. Refah devleti sadece kamusal mal ve hizmetlerin değil, özel mal ve hizmetlerin de üretimini üstlenen bir devlettir. Refah devletinin en belirgin özelliklerinden birisi sosyal yardım devleti olmasıdır. Refah devleti tüm bireylere minimum bir gelirin ve yaşam standardının garanti edilmesi için önlemler alır. Bu amaçla sosyal yardımda bulunur ve sosyal hizmetleri üstlenir.

- Refah devleti bireylere hak ve özgürlüklerin sağlanması bakımından pozitif bir konumdadır. Özellikle sosyal ve ekonomik hakların sağlanmasında devlet aktif rol oynar. Sosyal hakların içerisinde sosyal güvenlik ve çalışma hakları dışında, çalışma koşullarıyla ilgili haklar da önem taşır. Refah devleti anlayışıyla birlikte ekonomik ve sosyal hakların türleri ve kapsamı artmıştır.

- Refah devletinin büyüklüğü toplam refah harcamalarının toplam kamu harcamalarına olan oranı ile hesaplanır.

- Uygulamaya bakıldığında refah devletinin çeşitli ülkelerde farklı özellikler taşıdığı görülmektedir. Dünyada modern refah devlet anlayışını ilk uygulayan ülkelerden birisi İsveç'tir.

İsveç'te refah devletinin en belirgin özelliği bu ülkede “*herkese çalışma hakkı*”nın garanti edilmesidir. Bir başka ifadeyle İsveç'te istihdamı tam sağlamak devletin temel görevlerden birisidir. Diğer İskandinav ülkelerinden Norveç, Danimarka ve Finlandiya'daki refah devleti anlayışı da İsveç'e yakındır.

Modern refah devleti anlayışının bir diğer örneği Almanya'dır. Almanya'da refah devletinin temel özelliği *sosyal güvenlik* hakkıdır. Alman modelinde refah devleti anlayışı sosyal güvenlik hakkı üzerine kurulmuştur. Devlet ilk başvurulacak iş bulma kurumu değildir. Devlet ilk başvurulacak *tazmin ve telafi* kurumudur.

Refah devlet anlayışı insanların hak ve özgürlüklerini garanti altına alması, insanlara sosyal hizmetler sunması, insanların yaşamlarını devam ettirebilmeleri için minimum yardımları sağlayan bir devlet anlayışıdır. Refah devleti aynı zamanda ekonomi piyasasında meydana gelen yolsuzlukları ve adaletsizlikleri ortadan kaldıran; ekonomik politiklardan bozulma meydana geldiğinde politikaya müdahale eden bir devlet anlayışıdır. Refah devleti aynı zamanda dağıtıcı ve girişimci bir özelliğe sahip olan devlet anlayışıdır. Refah devleti sosyal yardım ve hizmetleri sağlayan ve devlet anlayışıdır.

Refah devleti bu sosyal yardım ve hizmetlerinde bulunmakla birlikte sosyal devletin sosyal maliyeti sorununu meydana getirmektedir. Refah devletinin görev ve fonksiyonları sonuçta devletin büyümesine neden olmaktadır. Devletin büyümesi ise ciddi ekonomik ve sosyal sorunların kaynağını teşkil eder. Devletin sosyal ve ekonomik hakları sağlaması ve sosyal nitelikli hizmetleri üstlenmesi süresiz sosyal refahın optimizasyonu için arzulanır görülmektedir. Ancak sosyal yardımların ve hizmetlerin bir maliyeti bulunmaktadır.

Sosyal devletin sosyal faydası kadar sosyal maliyeti de dikkate alınmalıdır.

Şeffaf Devlete İlişkin Görüşleri

Şeffaf Devlet, vatandaşların devlet yönetimi hakkında bilgi edinme ve bilgiye ulaşabilme haklarının anayasal ve yasal normlarla güvence altına alındığı bir devlet anlayışıdır.

“Şeffaflık; politikayı temizleyecek ilaçlardan birisidir. Hiçbir şey şeffaflık kadar politikadaki kötü uygulamaları kontrol edemez. Evin çevresindeki duvarın etrafına bir delik açmaya çalışan bir İrlandalıya ne yaptığı sorulduğunda İrlandalı şöyle cevap vermiş: “Evin bodrum katındaki karanlığın dışarı çıkması için uğraşıyorum”. Galiba bizim şimdi yapmamız gereken de budur.” (Aktan 1999, 79-83 b)

Demokrasiyi halkın halk tarafından, halk için yönetimi olarak tarif ederiz. Bu ideal tanım demokrasinin üç temel özelliğini ortaya koymaktadır. Bunlar; *temsil*, *katılım* ve *denetimdir*. Halkın temsilcilerini seçme özgürlüğünün bulunduğu, yönetime aktif olarak katılabildiği ve temsilcilerinin karar ve eylemlerini denetleyebildiği bir siyasal düzen ancak demokrasi olarak adlandırılabilir. Karl Popper’in terminolojisiyle ifade edecek olursak demokrasi bir *Açık Toplum* düzeni olmalıdır. Şeffaflık (açıklık) demokrasinin gereğidir. Yönetilenler (halk) ile yöneticiler arasında yakın bir iletişimin daima mevcut olması gerekir. Böyle bir anlayışa hakim olan devlete şeffaf devlet denir.

Demokrasiyi koruyacak ve siyasal gücün kötüye kullanılmasını önleyecek birisi de yönetimde açıklık yeni, şeffaflıktır. Demokrasiyi koruyacak en iyi ilaçlardan birisi gün ışığında yönetimdir, devlet yönetiminde gerçekten şeffaflık var ise siyasal kirlilikler hemen su yüzüne çıkar.

Bu bakımdan yolsuzlukların etkin ve keskin bir ilacı şeffaf yönetimdir. Şeffaf devlet bir camekandan halkın temsilcilerini izlemesine ve kontrol etmesine olanak sağlar.

Yönetimde şeffaflığın sağlanması bazı anayasal ve yasal tedbirlerin alınmasını gerektirir. En başta yönetimin aldığı kararlar ve yaptığı işlem ve eylemler hakkında vatandaşlara bilgi aktarması önem taşır. Bu ancak *anayasal* ve *yasal* çerçevede vatandaşın bilgi edinme ve özgürlüğünün güvence altına alınması halinde bir anlam ifade eder. Bu bakımdan, yönetim açısından “*bilgi verme görevi*”, yönetilen için de “*bilgi edinme özgürlüğü*” açık olarak istisnalarıyla *anayasada* ve *yasalarda* düzenlenmelidir. İkinci olarak “yönetimde tanıtım” şeffaf devlet için gereklidir. Yöneticiler alaca karanlıktan çıkmalı ve halka aldığı kararlar, yaptığı işlemler ve kamu hesapları hakkında bilgi vermelidir. Bilginin açıklanması şeffaflık için zorunludur. Şeffaf devlet aynı zamanda yönetime ulaşabilme özgürlüğünü de içermelidir. Vatandaşlar kamu kurum ve kuruluşlarındaki yöneticilere kolaylıkla ulaşabilmelidirler. Bunun için gerekli yasal düzenlemelerin mutlaka yapılması gereklidir.

Şeffaf devlet için bir diğer önlem “ombudsman” konumunun oluşturulmasıdır.

Ombudsman, halkın yönetimle ilgili şikayet ve başvurularını dinleyen ve çözüme kavuşturmaya çalışan bir kurum olarak faaliyet göstermelidir. Başta İskandinav ülkeleri olmak üzere bu gün birçok gelişmiş ülkelerde ombudsman büroları, şeffaf devlet için önemli bir görevi gerine getirmektedirler. Rüşvet ve yolsuzluk olaylarının çok sık yaşandığı kurumlarda ve işlemlerde şeffaflığa azami özen gösterilmelidir.

Şeffaf devletin demokrasinin bir gereği olduğunu asla unutmamalıyız. Yönetimde açıklık için gerekli anayasal ve yasal düzenlemeleri gerçekleştirmeliyiz. Yakın kamu ve kuruluşlar hakkında bilgi sahibi olunması gerekir. Şeffaf devletin gereği halkın, temsilcilerini ve kamu görevlilerini izlemesi ve kontrol etme gücüne sahip olması ve bu bakımdan imkanlar sağlamasıdır.

Halkın bilgi edinme hakkı, anayasal bir hak olmalı ve devlet anayasasında güvence altına alınmalıdır. Devlet, yönetimi ile ilgili her türlü bilgi ve belgeye ulaşabilme hakkını, hangi alanlarda ve ne şekilde sınırlayabileceği konusunda halkı bilgilendirmelidir. Kamu kurum ve kuruluşların gerçekleştirdikleri faaliyetlerine ilişkin rapor hazırlanmalı ve kamuya sunulmalıdır.

Kamu politikaları hakkında halkı bilgilendirmeli ve uygulamada önce halka duyurulması sağlanmalıdır. Vatandaşları kamusal kararların alındığı kurumların toplantılarına katılabilmelidir. Kamu yönetimdeki gizlilik ve örtbas şeklindeki yozlaşmalar hakkında ceza verilmeli ve bu cezai müeyyidesi yasalarda açık bir şekilde yer almalıdır.

Şeffaf devlet anlayışı görüleceği üzere demokrasinin, bir gereği olarak açık bir devlet anlayışıdır. Yani halkı yönetim hakkında bilgilendiren, halkın bu konudaki hak ve iddiaları anayasal ve yasal kurullarla güvence altına alan; halkın yönetime katılabilmeye hakkına sahip olduğu ve yönetilen ile yöneticiler arasında sıkı bir iletişim kurduğu ve halkın kendini yönetenleri bir cemekandan izlenmesi ve kontrol edilmesine imkan tanıyan bir devlet anlayışıdır.

İdeal Devlete İlişkin Görüşleri

Konumuzun başlığını oluşturan ideal devletin ne demek olduğu, nasıl olması gerektiği sorusuna yüzyıllardır cevap aranıyor. İdeal devlet arayışları en azından ilk çağlarda Batıda Sokrat ve öğrencisi Platonla başladığını ve bunca yüzyıl tüm hararetiyle devam ettiğine tanık oluyoruz. Platon *Devlet* adını taşıyan kitabında ideal devleti ve siyasal yönetim biçimini tartışır. Platon'u takip eden ilkçağ, ortaçağ ve modern çağ filozofları hep ideal devletin ne olduğunu ortaya koymaya çalışmışlardır. Filozofların düşüncelerine dayalı siyasî ve iktisadî doktrinler de ideal devlet arayışı içerisinde olmuşlardır.

Tarihsel süreç içerisinde ortaya çıkan bazı akımlarca devlet kutsallaştırılmıştır. Bazen ise birey özgürlüklerini ihlal ettiği için devlete tamamen karşı olmuştur. Hatta devletin tamamen yok etme gerekliliğini savunmuşlardır. Devleti kutsallaştıran akımlara; *Faşizm ve Nosyonal sosyalizmi* örnek verebiliriz. Bana göre *ideal devlet*: sosyal sözleşmeden dolayı bireysel eylem ve özgürlüklerini kurmasını sağlayan ve kuvvetler ayrılığına dayanan siyasal bir kurumdur.

İdeal devlet, sivil toplum kurum ve kuruluşlarıyla bütünleşmiş bir devlet anlayışıdır. Sivil toplum kurum ve kuruluşların düzenini sağlayabilmesi için ideal devlet gerekli ve alınan kararların halkın beklediklerine cevap verecek kararlardan oluşan bir devlet anlayışıdır.

İdeal devlet konusunda bir yeni uzlaşmanın dünyada giderek kabul gördüğünü ve bu yeni uzlaşım çerçevesinde Aktan ideal devlet konusundaki görüş ve değerlendirmelerini 20 temel ilke çerçevesinde ele alarak bizlere sunmaktadır. (Aktan 1999, 60-65 a)

İdeal devlet için 20 temel ilke şunlardır:

1. Devlet sosyal uzlaşımaya dayalı bir kurumdur. Devletin meşruiyeti için ilk ve temel koşul sosyal toplumsal uzlaşmadır. Devletin gücünün kaynağı insanlardır. Vatandaşlar can ve mal varlıklarının korunmasının ötesinde, devlete ne tür görevler devredecekleri konusunda *diyalog* ve *görüşmeler* yoluyla uzlaşmaya çalışmalıdırlar. Pratik olarak bunu gerçekleştirmenin yolları pekala mümkündür. İnsanlar iyi bir devlet yönetimi için gerekli ilkeleri *katılımcı* ve *uzlaşmacı* yollarla tespit edebilirler. İdeal devletin bu birinci boyutunu sözleşmecî (contraction) devlet olarak adlandırır.
2. Devlet sosyal sözleşmeye dayalı bir kurum olmalıdır. Vatandaşların üzerinde uzlaştıkları ilkelerin resmi ve yazılı bir sözleşmeye dökülmesi gereklidir. Bu, devlet ile vatandaşlar arasında bir resmi kontrat (sözleşme) yapılması demektir. Bu resmi kontrat *Anayasa'dır*. Anayasa bireylerin hak ve özgürlüklerini güvence altına alan bununla birlikte devletin güç, yetki, görev ve fonksiyonların sınırlarını çizen resmi kontrat hüviyetini taşımalıdır. **Devletin güç ve yetkilerini sınırlamayan ve bununla birlikte vatandaşların hak ve özgürlüklerini güvence altına almayan hiçbir anayasa meşru değildir.** İdeal devletin bu ikinci boyutu *Anayasal devlet* olarak adlandırılır.
3. Devletin sahip olduğu güç ve yetkiler tek bir elde toplanmamalıdır. Yasama, yargı ve yürütme organları arasında dağıtılmalıdır. Kuvvetler ayrılığı olarak ifade edilen bu ilke optimal devletin bir başka boyutunu oluşturmaktadır. Kuvvetler ayrılığı ilkesinin anayasada güvence altına alınması ve etkin bir şekilde uygulanması büyük önem taşımaktadır. Özetle, ideal devlet; kuvvetler ayrılığına dayalı devlettir.
4. İdeal devlet, Adem-i Merkeziyetçi Devlet olmalıdır. Devletin sahip olduğu güç ve yetkiler merkezde toplanmamalı bir kısım güç yetki, görev ve fonksiyonlar yerel yönetimlere ve diğer devlet birimlerine aktarılmalıdır. İyi bir hizmet için idareler arasında hem hizmet, hem de gelir bölüşümünün anayasal düzeyde yapılması gerekir.
5. İdeal devlet, hukuki temellere dayalı devlet anlayışıdır. Yani, devletin sahip olduğu “siyasi” yetkilerin çerçevesi ve sınırları mutlaka devlet anayasasının bir bölümünü oluşturan “Siyasal Anayasa” içerisinde sınırlandırılmalıdır. Devlet vatandaşların hak ve özgürlüklerini koruyan bir kurum olmalıdır. Bireyleri, devlete karşı korumak için devletin hukuk kuralları (anayasal ve yasal kurallar) ile sınırlandırılması gereklidir. Özetle, iyi devlet, güç ve yetkileri hukuk kuralları ile etkin bir şekilde sınırlandırılmış devlettir.
6. İdeal devlet; güç, görev yetki ve fonksiyonları sınırlandırılmış bir devlet anlayışıdır. Devletin sahip olduğu “ekonomik” güç yetki görev ve fonksiyonların çerçevesi ve sınırları mutlaka devlet anayasasının bir bölümünü oluşturan “*Ekonomik Anayasa*” içerisinde sınırlandırılmalıdır. Devletin ilk ve temel görevi, insanların canlarının ve mallarının güvenliğini sağlamaktır. Şüphesiz bir toplumda bu minimal devlet

fonksiyonları “iç ve dış güvenlik, adalet ve yargı hizmetleri” dışında diğer bazı hizmetleri ve görevlerin devlet tarafından üstlenmesi kaçınılmazdır. Özetle, sınırsız devlet, ekonomik ve siyasi sorunların daha da artmasına neden olur. Yine sınırsız devlet anlayışında malî ve parasal disiplin bozulmakta ve ekonomik sorunlar ağırlaşmaktadır. İdeal devlet için mutlaka hükümetlerin harcama, verileme, borçlanma ve para basma yetkilerinin çerçevesi anayasal ve yasal normlarla sınırlandırılması önem taşımaktadır.

7. Devlet halk egemenliğine dayalı bir kurum olmalıdır. Millet kendini yönetecek temsilcilerini serbest seçimler yoluyla belirleyebilmeli ve yönetime katılabilmelidir. İdeal devletin bu boyutu demokratik devlet olarak adlandırılabilir. Demokratik devlet aynı zamanda vatandaşların temel hak ve özgürlüklerinin etkin bir şekilde korunması demektir. Özetle ideal devlet demokratik devlet biçimidir. Yani halk egemenliğine dayalı devlet biçimidir.
8. İdeal devlet, bir katalizör devlet anlayışıdır. Yani devletin piyasa ekonomisinin işleyişine ve fiyat mekanizmasına müdahaleleri ancak gerektiğinde ve çok sınırlı düzeyde olmasıdır. Devlet mal ve hizmetleri direkt sunan değil, piyasa mekanizması aracılığıyla hizmetlerin sunulmasını kolaylaştıran bir konumda olmalıdır.
9. İdeal devleti, hakem devlet konumunda olan bir devlet anlayışıdır. Devlet, özel teşebbüslerin daha iyi ve etkin bir şekilde sunabilecekleri mal ve hizmetleri üretmekten kaçınmalı, bunun yerine piyasa ekonomisinde oyunun kuralları tespit etmelidir. Devlet ancak özel teşebbüslerin yetersizliği söz konusu olduğunda ekonomik faaliyetleri üstlenmelidir. Bunun dışında, devletin piyasa ekonomisinde “oyunun kuralları”nı tanzim etmesi, oyunun kurallarını ihlal edenleri cezalandırılması dışında oyuna direk müdahale etmemesi gerekir. İyi hakemlik yapan devlet, en iyi devlettir.
10. Devlet yönetiminde açıklık şeffaflık sağlanmalıdır. Vatandaşların devlet yönetimi hakkında bilgi edinme ve bilgiye ulaşabilme haklarının anayasal ve yasal normlarla güvence altına alınması gereklidir. İdeal devletin bu boyutunu açık devlet ya da şeffaf devlet olarak adlandırıyoruz. Yani ideal devlet anlayışı bir açık şeffaf devlet anlayışıdır.
11. İdeal devlet, özgürlükçü ve bireyci devlet anlayışına dayalı bir kurumdur. Devletin varlık sebebi (raison d'etre), bireylerin haklarının ve özgürlüklerinin korunmasıdır. Kutsal olan devlet değil, insandır ve onun hak ve özgürlükleridir.
12. İdeal devlet, tarafsız, laik bir devlet anlayışına sahip olan siyasal bir kurumdur. Yani, devlet dinsel kurallara bağlı olarak değil; bireylerin özgür düşünceleriyle oluşturdukları hukuk kuralları ile yönetilmelidir. Din ve devlet işleri birbirinden tamamen ayrılmalıdır. Devlet aynı zamanda tüm dinlere karşı tarafsız (nötr) bir konumda olmalı ve hiçbir dini resmî olarak desteklememelidir. İdeal devletin bu boyutuna tarafsız laik devlet denir.
13. Devlet, insanlar arasında cinsiyet, ırk, din, dil, etnik köken farkı gözetmeyen bir kurum olmalıdır. Bir ülkedeki tüm dinlere, ırklara ve kültüre aynı ölçüde saygı duyulmalı ve eşit davranmalıdır. İdeal devletin bu boyutu çoğulcu (plüralist) bir devlet anlayışına sahip olan devlet biçimidir.

14. Devlet tüm vatandaşlarının her türlü sorunlarını çözecek bir kurum değil, gözetilmeye ve korunmaya muhtaç kimselere yardım ve destek sağlayacak bir kurum olmalıdır. Paternalist devlet (Baba Devlet) anlayışı değil *sorumlu Devlet* anlayışının benimsenmesi gereklidir.
15. İdeal devlet, denk bütçeli devlet anlayışına dayalı bir kurum olmalı, yani devlet, gelir ve giderleri prensip olarak birbirine denk olan bir kurum olmalıdır. Devlet yönetiminde disiplinin ve mali sorumluluk ahlakının bir gereği olarak kamu harcamaları ve gelirleri arasında denklik sağlanmasına özen gösterilmelidir.
16. İdeal devlet, Global devlet anlayışına sahip olan bir kurum olmalıdır. Yani, devlet uluslar arası siyasi ve ekonomik ilişkilere önem veren, uluslar arası rekabete kenetlenmeyi ve dünya ekonomisiyle bütünleşmeyi hedef alan bir kurum olmalıdır. Dünyadaki küreselleşme trendi bu yaklaşımı zorunlu kılmaktadır.
17. İdeal devlet, evrensel değerlere dayalı bir devlet anlayışıdır. Devlet, evrensel değerlere dayalı bir kurum olmalıdır. Bir devletin oluşturulmasında yerel-bölgesel, milli değerlerle birlikte evrensel-Global değerlerin ilke olarak alınması ve benimsenmesi gerekmektedir.
18. İdeal devlet yönetiminde liyakat sistemi geçerli olmalıdır. Kamu görevlilerinin istihdamında kayırmacılık değil bilgi, beceri ve yeteneğe dayalı liyakat sistemi uygulanmalıdır. Özetle, meritokratik devlet anlayışı kurumsallaştırılmalıdır.
19. İdeal devlet katılımcı devlet anlayışına sahip bir kurum olmalıdır. Yani, devlet, katılıma dayalı bir kurum olmalıdır. Vatandaşların devlet yönetimine katılımını özendirerek tekniklerin uygulanmasına önem verilmelidir. Yani doğrudan demokrasi, halkın yönetime katılmasını sağlayacak yegane siyasal sistemdir. İdeal devletin bu boyutu katılımcı devlet olarak görülür.
20. Devlet yönetiminde kalitenin artmasını ve gelişmesi için *toplam kalite felsefesinin* benimsenmesi ve uygulanması gereklidir. İdeal devletin bu son boyutu kaliteli devlet olarak adlandırılır.

Sonuç olarak Coşkun C. Aktan'ın ideal devleti; bireysel hak ve özgümlüklerin anayasal ve yasal kurullarla güvence altına alındıkları, devletin güç yetki görev ve fonksiyonlarının çerçevesi ve sınırlarının anayasal ve yasal normlarla sınırlandırıldığı bir siyasal kurum olarak ele alabiliriz. İdeal devlet sadece bölgesel ve milli değerlere bağlı olan bir devlet değil uluslararası değerlere de bağlı kalan bir devlet anlayışıdır.

Bahri SÜREN

KAYNAKÇA

Ahmet Özer, *Osmanlı'dan Cumhuriyete*, Sis Yay., Ankara, 2000.

AKTAN, Coşkun Can, *Ahlaki Yeniden Yapılanma Toplam Ahlaka Doğru: 3 - Siyasal Ahlak, Arı Düşünce ve Toplumsal Gelişim Derneği*, İstanbul, 1999. (a)

AKTAN, Coşkun Can, *Haklar ve Özgürlükler Antolojisi*, Hak-İş Sendikaları Konfederasyonu, Ankara, 2000.

AKTAN, Coşkun Can, *Müdahaleci Devletten, Sınırlı Devlete*, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 1999. (a)

AKTAN, Coşkun Can, *Politik Yozlaşma ve Kleptokrasi*, Afa Yay., İstanbul, 1992.

AKTAN, Coşkun Can, *Kirli Devletten Temiz Devlete*, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 1999. (c)

Edward, Hallet Carr, *Tarih Nedir?* İletişim Yay., 5. Baskı; İstanbul, 1996.